

15. Фельдштейн Д. И. Проблемы возрастной и педагогической психологии: избр. психол. труды / Д. И. Фельдштейн. – М.: Междунар. пед. академия, 1995. – 368 с.

In the article the study of features of delinquent behavior of teenager's personality is carried out, the views of foreign and domestic researchers to the problem of social rejections of teenagers are analysed. Some researchers follow the conception that delinquent behaviour is a kind of deviant behaviour and is presented as a totality of illegal actions and crimes that don't correspond to the formal social and legal standard. Other researchers consider the delinquent behaviour as repeated asocial delinquencies that violate the legal norms and in some cases are subjected to criminal responsibility. The teenagers' delinquent behavior is established to be accompanied with various manifestations of social disadaptation, and it causes performing illegal actions – thefts, vandal actions, fights, misusing of alcohol, that break social and legal norms and make a threat for the public order and well-being of people.

Keywords: deviations display, delinquent behavior of teenagers, social deviations.

Отримано: 21.01.2013 р.

УДК 316.6

Н.М.Макаренко, О.О.Андрійченко, М.В.Торяник

ПОДОЛАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ БАР'ЄРІВ У СПІЛКУВАННІ З НОСІЯМИ МОВИ

У статті йдеться про дослідження проблеми комунікативних бар'єрів у спілкуванні українських студентів з носіями іноземної (англійської) мови та шляхи зниження цих бар'єрів: причини їх виникнення, шляхи подолання. Аналіз теоретичних досліджень з проблеми представлено у вигляді класифікацій, які надають інформацію, опис комунікативних бар'єрів. На основі науково-теоретичних досліджень проблеми зарубіжними та вітчизняними авторами представлено емпіричне вивчення процесу аудіювання, розроблено індивідуальні профілі слухачів іноземної мови. Детальний аналіз труднощів сприймання іноземної мови, практичні рекомендації щодо додання бар'єрів можуть значно вплинути на розуміння іноземної мови, покращити комунікацію.

Ключові слова: комунікація, міжкультурна комунікація, бар'єри, тезаурус, носії мови.

В статье речь идет об исследовании проблемы коммуникативных барьеров в общении украинских студентов с носителями иностранного (английского) языка и путях снижения этих барьеров: причинах их возникновения, путях преодоления. Анализ теоретических исследований проблемы представлен в виде классификаций, которые предоставляют информацию, описание коммуникативных барьеров. На основе научно-теоретических исследований проблемы зарубежными и отечественными авторами представлено эмпирическое изучение процесса аудирования, разработаны индивидуальные профили слушателей иностранного языка. Детальный анализ трудностей восприятия иностранного языка, практические рекомендации касательно преодоления барьеров могут значительно повлиять на понимания иностранного языка, улучшить коммуникацию.

Ключевые слова: коммуникация, межкультурная коммуникация, барьеры, тезаурус, носители языка.

Життя кожної людини – це безперервна міжособистісна взаємодія. Ця взаємодія може відбуватися представниками різних соціальних груп, у різних країнах, різними мовами. Виникнення міжкультурної комунікації зумовлене потребами суспільства. Особливої актуальності навички в цій сфері набули в кінці ХХ – на початку ХХІ століття, у період бурхливого розвитку міжнародної взаємодії.

Спілкування є складним процесом, пов'язаним з дією різноманітних перешкод, серед яких виокремлюють труднощі, деформації та бар'єри. Психологічні перешкоди, що виникають на шляху отримання інформації, називаються комунікативними бар'єрами. Появу бар'єрів та шляхи їх зниження досліджували К.Вердербер, Д.Джонсон [3;4]. Проблема спілкування та комунікативної компетентності досліджувалася як вітчизняними, так і зарубіжними психологами: Г.Андреевою, О.Бодальовим, Є.Ільїним, О.Касаткіною, О.Леонт'євим, Р.Немовим тощо [5;8]. В українській психології вагомий внесок у дослідження проблеми спілкування, комунікації зробили Г.Костюк, С.Максименко, В.Семиченко, Н.Чепелева та інші.

М.Боришевський, В.Кан-Калік, Я.Коломинський, С.Максименко, Л.Орбан-Лембрик, Н.Чепелева розкривають різні сторони професійно-педагогічного спілкування; положення про роль спілкування в розвитку вищих психічних функцій, зв'язок спілкування та спільної діяльності, навчання й виховання розкривають М.Боришевський, Л.Виготський, М.Жинкін, В.Кан-Калік, О.Леонт'єв, Б.Ломов, І.Синиця, Н.Чепелева; на проблеми ефективності сучасних педагогічних технологій щодо долавання перешкод у спілкуванні вказували І.Бех, М.Боришевський, В.Москалець, Ю.Уварова, Т.Щербан та інші [6].

Та, попри це, питання зниження бар'єрів при оволодінні іноземними мовами з метою розвитку комунікативної компетентності студентів (зокрема, аудіювання) розв'язане, на наш погляд, недостатньо. Навчання на факультеті іноземних мов, вивчення англійської та німецької мов дало можливість на власному досвіді переконатися: наявність комунікативних бар'єрів ускладнює спілкування з іноземцями – носіями мови.

Комунікативні бар'єри – це явища деформації комунікаційного процесу, що можуть приводити до неадекватних дій того, хто отримує інформацію. М.М.Філоненко визначає типи бар'єрів, причини їх виникнення: бар'єри розуміння, бар'єри соціально-культурних розбіжностей, бар'єри відносин [7]. Б.Поршнев у своїх дослідженнях виокремлює три форми комунікативних бар'єрів, які різняться за ступенем прозорості: уникання, авторитет, нерозуміння [1]. Змістовні та формальні характеристики повідомлення, виникнення на їх основі бар'єрів досліджує Л.Орбан-Лембрик:

1. Бар'єр фонетичного взаєморозуміння. Феномен фонетичного нерозуміння з'являється в результаті використання комунікатором невиразної швидкої мови або мови з великою кількістю звуків-паразитів. Однією з основних причин виникнення означеного бар'єру (особливо при сприйманні іноземної мови) є слухання (аудіювання) як ведучий структурний компонент мовних процесів. Некоректне використання звуків (фонем) у потоці мовлення може призвести до нерозуміння та навіть помилкової інтерпретації інформації з обох сторін. Наприклад, в англійській мові, як і в українській, є випадки, у яких слова відрізняються лише однією фонемою: реп (ручка) – Бен (чоловіче ім'я Бен); сар (капелюх) – сар (таксі) тощо. У темпі вільного мовлення часто плутають означені іменники: Could you catch a саb? (Ви не могли б піймати таксі?). Could you catch a сар? (Ви не могли б піймати капелюха?).

2. Семантичний бар'єр розуміння. Він пов'язаний з тим, що учасники спілкування використовують різні значення слів. Причинами можуть бути: обмежений лексичний запас в одного зі співрозмовників; соціальні, культурні, психологічні, національні, релігійні, професійні, групові та інші відмінності; невідповідність між мовними засобами, що використовує комунікатор, і мовними ресурсами реципієнта; індивідуальні особливості реципієнта, передусім здатність оперувати мовою як засобом мислення. Під час використання іноземної мови, за визначенням Л.Є. Орбан-Лембрик «семантичний бар'єр полягає у різниці в системах значень партнерів по комунікації – тезаурусах» [1].

Тезаурус – це множина семантичних одиниць із заданою в ній семантичними відношеннями, лінгвістичний словник мови. Різноманітність значень слів та ситуативність їх використання є труднощами, з якою стикаються мовці у процесі використання іноземної мови. Семантично некоректне використання слів можна проілюструвати наступними прикладами: He is keeping a stick in his hand (Він утримує палку у руці). He holds horses at the farm (Він держить коней на фермі). Як відомо, значення дієслова «to keep» – утримувати у володінні, піклуватися, підтримувати. Дієслово ж «to hold» має інший семантичний відтінок – тримати (у руці), утримувати від падіння.

В українській мові також наявні подібні приклади. Полісемія (багатозначність) слова «ріг» сприяє тому, що інтерпретація даного слова відрізняється у різних умовах. Наприклад, селянин скоріше за все інтерпретуватиме слово «ріг» як «твердий нарост на голові тварини», а городянин в умовах щільності розташування споруд, слово «ріг» інтерпретуватиме як «кут». Причиною цього феномена є «користування партнерами однаковими словами задля позначення різних речей, розбіжності між їх тезаурусами», – зазначає Л.Є.Орбан-Лембрик [1]. Отже, використовуючи іноземну мову, слід враховувати ситуативні шляхи використання слів згідно з традиціями цієї мови.

3. Стилiстичний бар'єр розуміння. Він звичайно виникає при невідповідності стилю мови того, хто говорить, ситуації спілкування, стилю мови, стану того, хто в даний момент слухає.

4. Логічний бар'єр розуміння виникає в тих випадках, коли логіка міркування комунікатора або занадто складна для розуміння слухача, або здається йому неправильною чи суперечить властивій йому манері доказів.

5. Соціально-культурний бар'єр розуміння пов'язаний з відмінностями соціального, релігійного та інших характеру.

Авторка також визначила наявність внутрішніх та зовнішніх перешкод слухання [2].

Не можна залишити поза увагою той факт, що у наш час з'явився новий науковий напрям, який отримав назву «соціальна психологія утрудненого спілкування», сформувався у процесі взаємодії філософії, соціології, психології, етнографії, культурології, психотерапії. У широкому контексті ця галузь досліджує труднощі, збої, бар'єри, конфлікти тощо. Йдеться про всі види і форми спілкування, які породжують деструктивні зміни в поведінці партнерів, переривання контактів і припинення спілкування, зниження рівня усвідомлення труднощів у спілкуванні,

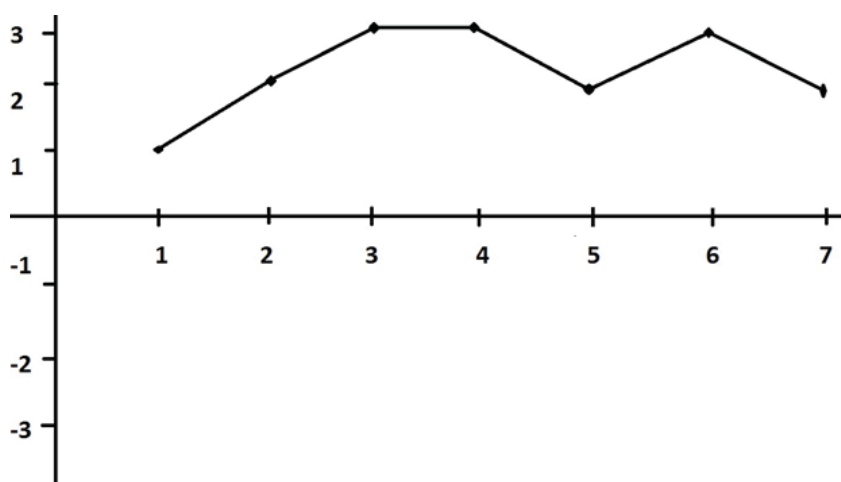
послаблення намагань самотійно долати їх. Параметрами аналізу є ступінь, глибина, інтенсивність вираження труднощів. Утрудненому спілкуванню притаманні неперервність контактів між партнерами; певний ступінь усвідомлення учасниками взаємодії наявних труднощів; пошук причин, що зумовлюють ускладнення спілкування; намагання самотійно подолати соціально-перцептивні, комунікативні та інтерактивні труднощі. Складно у межах однієї статті визначити всі наукові надбання з даної проблеми. Але потреба шукати шляхи зниження, долання комунікативних бар'єрів у спілкуванні з іноземцями – носіями мови в умовах спільної діяльності є надзвичайно **актуальною** для студентів факультету іноземної мови. Тому **метою** дослідження вважаємо визначення основних бар'єрів у спілкуванні з «native speakers», причин їх виникнення та шляхів подолання.

Для реалізації цієї мети нами було проведено дослідження, яке складалося з двох етапів: діагностичного по визначенню перешкод у спілкуванні як для носіїв української, так і для носіїв англійської мови; узагальнююче-пошукового для визначення шляхів подолання бар'єрів спілкування. Загальна вибірка – 31 учасник: 26 студентів факультету іноземної мови третього року навчання Криворізького педагогічного інституту та 5 учасників міжнародної програми «Camp Lead» – американських волонтерів.

Слід зазначити, що всі досліджувані студенти мають досвід міжкультурної комунікації, спілкування з іноземцями під час запрошення останніх на лекції до Криворізького педагогічного інституту. Сім студентів відвідали Америку у рамках програми «Work & travel». Щодо носіїв англійської мови, то у Кривому Розі вже 4 роки поспіль діє програма, спрямована на зближення української та американської молоді. Програма сприяє обміну міжкультурним досвідом, поглибленню знань з англійської мови, налагодженню міжнародних контактів. Кожний учасник цієї програми отримує сертифікат – «Certificate of Successful Completion of 50 hours of Intensive English Instruction in Speaking, Listening, Reading and Writing covering topics of Leadership and Personal Goals for the 21st century». П'ятеро американських волонтерів – учасників цієї програми – брали участь у нашому дослідженні.

У ході дослідження використовувалася методика «Аудіювання мови. Побудова індивідуального профілю слухача», за результатами якої розроблено профілі слухачів мови. Опитування проводилося з 7 питань (Do you prescind easily while listening? Do you pretend to listen attentively? Do you often interrupt your interlocutor? Is the speech is clear for you? тощо)

Як відомо, аудіювання – провідне серед інших мовних видів, воно включає у себе не тільки слухання, але й розуміння мови. У ході досліджень доведено, що саме при аудіюванні втрачається до 80% інформації, виникає найбільша кількість фонетичних, семантичних, стилістичних та логічних бар'єрів. Під час діагностики досліджуваним потрібно було відповісти на питання що стосувалися різноманітних аспектів аудіювання (номери питань відкладено на осі абсцис) та графічно позначити індивідуальні особливості аудіювання на осі ординат (у верхній частині – найбільш характерний прояв; у нижній – найменш). Результати відповідей, представлені наочно, аналізувалися. Зокрема, на мал.1 визначено типовий профіль носія української мови.

Мал.1. Профіль слухача студентки Олени Д.

Як видно з профілю, основні труднощі, що виникають в українців, сприяють, у першу чергу, появи фонетичних бар'єрів. Так, процес аудіювання починається зі сприймання мовлення, під час якого людина завдяки механізму внутрішнього промовляння перетворює звукові (а якщо вона спостерігає за співрозмовником, то й зорові) образи в артикуляційні. Від того, наскільки точною буде «внутрішня імітація», залежить і майбутнє розуміння. Висока (+3) позитивна оцінка потреби у повільній мові співрозмовника-іноземця на профілі, свідчить про ускладнення при вичлененні в його мові окремих лексико-граматичних ланок (фраз, синтагм, словосполучень, слів) і розуміння смислу кожної з них. Причиною проблем також можна назвати внутрішні перешкоди, які виникли у Олени Д. (роздуми про стороннє під час спілкування) та зовнішні (сторонні подразники в аудиторії).

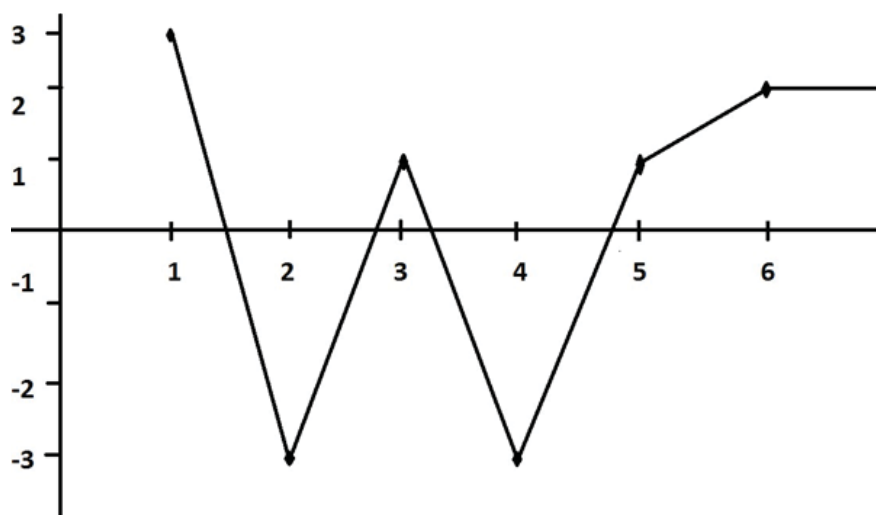
Крім того, аналізуючи профілі студентів та опитування, можна виділити проблеми з розподіленням, концентрацією уваги під час спілкування, нетерплячістю, емоційною нестійкістю, нездат-

ністю активізувати оперативну пам'ять. Доведено, один з найважливіших механізмів аудіювання — механізм оперативної пам'яті, який утримує у свідомості слухача сприйняті слова і словосполучення впродовж часу, необхідного йому для осмислення фрази чи завершеного фрагмента. Чим краще розвинена оперативна пам'ять, тим більший обсяг одиниці сприймання. Якщо ж інформація сприймається великими блоками, то на її опрацювання витрачається менше часу, і процес аудіювання стає успішнішим.

Оброблена інформація щодо аудіювання іноземної (англійської) мови, отримана у ході діагностики та бесід з досліджуваними, дозволяє визначити основні причини нерозуміння іноземної мови студентами-українцями: відволікання під час розмови; слухання заради прояву ввічливості, а не з метою розуміння, спроба запам'ятовувати та перекладати окремі слова, а не всю інформацію під час спілкування, недостатній запас іноземної лексики. Стилiстичними бар'єрами є швидкий темп мовлення іноземців, надзвичайна емоційність, не зовсім звичний акцент (вимова слів не така, як у класичному варіанті мови і тому сприймається важко), наявність великої кількості скорочень, сленгу.

На наш погляд, важливо зазначити, що майже ніхто зі студентів не назвав серед труднощів індивідуальні бар'єри, такі як сором'язливість, нерішучість, небажання йти на контакт. Це говорить про те, що студенти комунікабельні і відкриті до спілкування.

Профіль слухача – американки Ребекки Шефел – представлений на мал. 2, відрізняється за деякими параметрами:

Мал.2. Профіль слухача Ребекки Шефел (Rebecca Sheffel).

Даний профіль носія мови свідчить про те, що досліджувана більш уважна під час спілкування. Слухачці Ребеці Ш. притаманна потреба переривати співрозмовника з метою уточнення значення

слів (зниження семантичного бар'єра), шукати відповідь у процесі звучання інформації співрозмовника. Американці у додатковій бесіді зазначили, що вони у спілкуванні з українцями дуже часто звертаються до невербальних засобів самовираження; як правило, запам'ятовують ключові моменти з розповіді співрозмовника.

Порівнюючи профілі, можна зауважити: для носіїв української мови бар'єри у спілкуванні більш виражені, ніж у носіїв англійської мови.

У бесіді з іноземцями, ми отримали додаткову інформацію, яка не була передбачена нашим опитувальником. Так, наприклад, якщо їм важко щось пояснити українцю, вони намагаються долати семантичний бар'єр, розширяти значення слова – підбирати синоніми, або фрази, які є більш зрозумілими та знайомими. Наприклад: фразу «Can I offer you a drink?» (Я можу запропонувати вам щось випити?) замінюють на більш зрозумілу «Do you want to drink?» (Ви хочете пити?).

Також американцям іноді важко сприймати англійську мову українських мовців тому, що українці поєднують у фразах та реченнях слова, які не можуть вживатися разом, звучать неприродно, або не несуть у собі смислового змісту. Наприклад: «I locate in street Kirova» – «I live in Kirova street» – «Я живу на вул. Кірова». У першому реченні слова вжиті не відповідно до ситуації та у помилковому порядку («по-українськи»).

Деякі учасники програми «Camp Lead» мають дотримуватися обов'язкової умови – оволодіти основами української та російської мов. Отже, вони можуть спілкуватися не лише на своїй рідній мові, а й звертатися до нашої. В цьому вони також мають труднощі. Так, наприклад, їм важко виражати свої думки українською мовою, будувати речення, хоч вони і пам'ятають переклад усіх слів. Наприклад: «Я пити каву з мій друг вранці». На відміну від української мови, в англійській мові немає закінчень слів, що позначають відмінок, час тощо, тому носіям англійської важко застосовувати слова навіть при умові їх знання.

Нами було визначено основні бар'єри, які виникають у спілкуванні з носіями мови. Це, здебільшого, бар'єр фонетичного взаєморозуміння, семантичний, стилістичний бар'єри.

На другому етапі дослідження разом з волонтерами ми визначили шляхи удосконалення комунікації з носіями мови, форми та методи зниження бар'єрів спілкування.

1. Задля подолання фонетичного бар'єру необхідне постійне аудіювання – перегляд фільмів, прослуховування аудіокниг тощо. Слід також звернути увагу на ускладнення аудіювання –

поступово переходити від адаптованих аудіокниг, у яких диктор навмисне говорить повільно й чітко до перегляду фільмів, що містять оригінальну інтонацію та темп говоріння носіїв мови.

Тривале прослуховування різноманітних звукових сполучень формує вміння диференціювати їх між собою, розпізнавати, співвідносити з ним об'єкти та явища світу. Кінцева мета прослуховування – це розуміння мови навіть в умовах, коли вона звучить нечітко, коли з'являються незрозумілі, незнайомі сполучення.

Через складну систему англійської мови слід завжди покладатися на транскрипцію у словнику, навіть якщо правильний варіант вимови незнайомого слова є очевидним. Також важлива для аудіювання власна позиція слухача, його налаштованість на успіх, зацікавленість процесом, увага, вміння зосередитися саме на мові, а не на власних проблемах, думках (на що, як правило скаржаться досліджувані).

2. Задля подолання семантичного бар'єра слід вивчити ситуативні варіанти вживання слів, особливо багатозначних, також варто ознайомитися з особливостями вжитвання слів в різних стилях мовлення (ділова англійська, розмовна тощо). Ефективним способом навчитися вживати необхідні у даній ситуації слова, а також ставити їх у коректний порядок є читання книг в оригіналі та заучування сталих виразів. Саме твори художньої літератури зможуть надати приклади правильного вжитку слів, а також змусять читача мислити й говорити більше «по-англійськи». Сталі вирази можуть не мати дослівних аналогів в українській мові, адже вони є продуктом саме ментальності носіїв англійської мови, тому їх краще запам'ятати.

3. Подолання соціально-культурного бар'єра може відбутися лише за наявності знань не тільки мови, а й культурних особливостей нації, звичаїв та норм у вербальній та, особливо, у невербальній комунікації.

4. Доведено, що значну роль в успішності роботи, спрямованої на покращення та розвиток аудіювання, відіграє провідний канал сприйняття інформації. Як відомо, аудіальний, зоровий, кінетичний та змішаний канали сприйняття тісно взаємодіють між собою, але кожному притаманний свій канал. Візуалам бажано при сприйманні мови мати надрукований варіант повідомлення перед очима. Ті, хто краще сприймає матеріал, слухаючи інформацію та знаходячи потрібні відповіді в аудіоповідомленнях, здебільшого без зображень, символів, та інших допоміжних стратегій, за провідний канал мають аудіальний або слуховий. Для них, як можна спостерігати, аудіювання не є найскладнішим видом іншомовної діяльності. При вивченні мови можна

широко використовувати кінестетичні навички, тобто робити записи, викликати асоціації.

Означені рекомендації щодо зниження комунікативних бар'єрів плануємо упровадити під час активної педагогічної практики у закладах освіти та у процесі саморозвитку.

Список використаних джерел

1. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія особистості і спілкування /Л.Орбан-Лембрик – К.: Либідь, 2004. – 576 с.
2. Орбан-Лембрик Л.Е. Толерантність як основа адекватних взаємин у полікультурному світі // Соціальна психологія. – К., 2008. – № 4 (30).
3. Вердербер К. Психология общения: учебное пособие / К.Вердербер, В.Вердербер. – «ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК», 2003. – 320 с.
4. Джонсон Д. Соціальна психологія: тренінг міжособистісного спілкування /Д.Джонсон, В.Девид; Пер. з англ. – К., 2003. – 288 с.
5. Ильин Е.П. Психология общения и межличностных отношений // Е.П.Ильин. – Изд.: Питер, 2009. – 576 с.
6. Кайдалова Л.Г. Психологія спілкування: навчальний посібник //Л.Г.Кайдалова, Л.В.Пляка. – Х.: НФаУ, 2011. – 132 с.
7. Філоненко М. Психологія спілкування: Навчальний посібник //М.Філоненко. – К. : Центр учбової літератури, 2008 – 224 с.
8. Касаткіна О.В. Корекційні елементи подолання порушень спілкування на заняттях англійської мови / О.В. Касаткіна// Наукові записки. Серія: Психологія і педагогіка. – Острог, 2004. – Випуск 5. – С. 107-117.

This article regards the analysis of the communication barriers as a problem occurring in the intercourse between the Ukrainian students and native (English) speakers and the ways of managing with these barriers: main causes, means of overcoming. The analysis of theoretical research of this problem is represented by means of classifications which provide the information and the description of communication barriers. On the basis of foreign and native scientists' research of this problem an empirical research of listening process was presented and listeners' personal profiles were worked out. A detailed analysis of the difficulties associated with a foreign language perception and practical recommendations regarding the overcoming of the communication barriers can significantly influence the understanding of a foreign language and improve the communication process.

Keywords: communication, intercultural communication, barriers, thesaurus, native speakers.

Отримано: 11.01.2013 р.